

Глава VII

КОРУПЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ

Георги Ганев

1. ВРЪЗКАТА МЕЖДУ КОРУПЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Връзката между корупция и икономическо развитие, особено за страна като България, намираща се в състояние на икономически преход, е въпрос, надхвърлящ чисто академичния смисъл.

1. 1. Начален икономически анализ на явлението

Корупция е възможна винаги, когато “чужд” ресурс се намира под нечий контрол. Това, разбира се, е възможно и в частния сектор, но е особено характерно за обществения сектор и по тази причина корупцията в този сектор ще бъде в центъра на настоящия анализ.

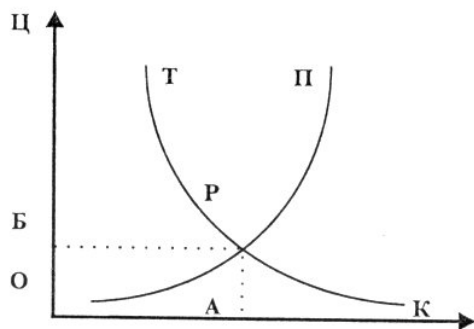
1.1.1. Измерване на корупцията

Условия за корупция има тогава, когато обществен ресурс се намира под контрола на един или група обществени служители и е ценен, защото може да задоволи някаква нужда или да носи доход. При тези условия на обществения служител може да бъде предложено да “прехвърли” контрола върху ресурса върху лица от частния сектор срещу лично облагодетелстване на този държавен служител. Това колко прояви на корупция ще “предложи” обществения служител зависи от размера на облагите, които ще получи. Този размер, от друга страна, влияе на това колко прояви на корупция ще “потърси” частният сектор. И така, лесно е да се види, че еквивалентът на “цена” при корупционната сделка играят облагите за държавния служител. По-труден за разрешаване е въпросът с това какво точно се разменя за тази цена. Една възможна мярка е просто броят на корупционните действия, но тя не отчита стойността им и придава еднаква тежест на корупционното действие на полица, който пуска провинилия се шофьор срещу кутия цигари и на корупционното действие на висшия държавник, който е в състояние заради корупция да възложи огромен проект или поръчка на далеч не най-ефикасния кандидат. Друга възможна мярка е общата стойност на подкупите, но и там е възможно изкривяване, при което малко на брой корупционни действия могат да създадат впечатление за огромна и повсеместна корупция.

Измерването на корупцията е въпрос, който поставя неразрешими проблеми и най-доброто, което може да се направи, е използването на приближение. Най-разпространеното в света такова приближение в момента е индексът на корупционните възприятия, използван от Transparency International. Предимствата на този измервателен подход са, че методологията е относително последователна и утвърдена, че индексът вече има международна традиция и прави възможни сравненията между различни икономики. Недостатъците му са, че индексът зависи от субективни преценки и те могат да бъдат повлияни от фактори различни от фактическата корупция. Този проблем може да придобие сериозни размери в икономиките в преход, където неустановеността на правилата на играта и слабостите на обществения контрол върху качеството на масовата информация водят до възможност възприятията за корупцията да са прекомерно засилени поради сензационализма на медиите или поради закономерността загубилите от някое решение на държавен орган да се оправдават с корупция дори и когато държавният орган е действал напълно законно и справедливо.

Независимо от слабостите на различните мерки за корупция и от това коя точно променлива ще служи за представител на количеството корупция, търсенето и предлагането на корупция могат да се представят по традиционния за икономиката графичен начин:

Фигура 1.

Фигура 1 се опитва да онагледява твърдението, че когато цената (облагите за държавния служител) е ниска, търсенето (крива Т) на корупционно поведение е високо, но предлагането му (крива П) е ниско, и обратното. Кривите на търсенето и предлагането се пресичат в точка на равновесие (точка Р), която предполага определен размер на облагите (представена от разстоянието ОВ) и определено количество корупция (разстоянието ОА).

1. 2. 2. Корупционни фактори

Съществуват много фактори, които влияят върху разположението на кривите на търсене и предлагане на корупция и оттам върху нивото на корупция в една икономика. Най-общо, възможностите за корупция, и оттам нивото на самата корупция, в една икономика зависят от три основни определителя:

- стойността на ресурсите (или възможната рента), които се намират под контрола на обществения служител;
- нивото на възможността за лично усмотрение на обществения служител при управлението на тези ресурси;
- степента на отговорност на обществения служител за решенията и действията му.

Тези три основни определителя могат да се проявят на практика по много различни начини и могат да засягат както търсенето, така и предлагането на корупция. При анализа на нивото на корупция в България, една от основните изходни точки е фактът, че поради характеристиките на тоталитарната система и на преходния период у нас стойността на ресурсите под държавен контрол е все още огромна, нивото на лично усмотрение на бюрократите – високо и контролът – неефективен. Оттук незабавно следва и изводът, че няма нищо чудно във факта, че нивото на корупция в България – независимо от използвания метод на измерване – е високо.

1. 2. 3. Фактори, влияещи върху търсенето на корупция

При по-подробния анализ на отделните фактори, които влияят на корупцията, е необходимо да се направи разграничение между факторите, определящи търсенето и тези, определящи предлагането. Търсенето на корупция зависи от четири основни фактора.

- броят и естеството на регистрационните, разрешителните и лицензионните режими и тяхната регулация. Самото съществуване на тези режими е плодородна почва за корупция, защото предприемачите ще предлагат подкупи, за да могат да влязат в бизнеса. Това не означава, че заради корупцията всички подобни режими трябва да бъдат премахнати, тъй като в много случаи те решават реални проблеми на пазарното взаимодействие. Но когато се взема експертното или политическото решение дали един подобен режим да се въведе, измени или премахне, необходимо е да се отчитат и последиците от това решение за нивото на корупцията. Когато това се направи, много е вероятно някои решения да бъдат коренно променени.

- вторият фактор е данъчната система. Тя включва структурата и ставките на данъците, таксите и митата и процедурите и организациите за тяхното събиране. При плащането на данъци, такси и мита предприемачите са склонни да предлагат подкупи, за да избегнат данъчното бреме, да намалят по този начин производствените си разходи и да станат по-конкурентоспособни. Дори и най-съвършената данъчна система не може да сведе вероятността за корупционно поведение до нула, но всяка данъчна система може да бъде изградена по начин, който да позволява ефикасен контрол.

- нивото на държавните разходи за стоки или услуги. Инвестиционни програми, държавни поръчки и покупки на стоки и услуги, извънбюджетните сметки и т.н. са все примери за това как могат да разполагат с властта да решават къде, или по-точно към кого или към чий бизнес, ще се насочват огромни средства. Тези огромни средства са примамливи за всеки бизнесмен, а немалко бизнесмени са готови да се поддадат на изкушението и да предложат подкуп.

- общата стойност на предоставяните от държавата стоки и услуги на цени под пазарните. Всяка държава има социални програми, при които се извършва подобно предоставяне. То, от своя страна, е отлична възможност за арбитраж за “предприемчиви” бизнесмени, които срещу подкуп могат да получат мечтаната възможност да купуват евтино и да продават скъпо.

Както се вижда от описанието на четирите основни фактора, определящи търсенето на корупция, всички те са свързани с контрол на държавата над някакъв ценен ресурс, като този контрол в една или друга степен на свобода се упражнява от обществени служители. Оттук може лесно да се види, че ако корумпирани обществени служители искат да повишат търсенето на своя “продукт”, а именно незаконното прехвърляне на обществен ресурс в частни ръце, и по този начин да му вдигнат “цената”, те ще се опитват да поставят все повече ресурси под държавен, т.е. свой, контрол. Ако са достатъчно силни, могат и да успеят.

1. 2. 4. Фактори, влияещи върху предлагането на корупция

От друга страна, предлагането на корупция зависи от отговорността. От гледна точка на икономическата теория, тя може да бъде разглеждана като очакваната цена, която общественият служител трябва да плати за това, че е корумпиран, или казано по-просто като очакван разход по производството на корупция. Той се определя от няколко фактора.

- обстоятелствата, които определят материалните загуби, които могат да настъпят за обществения служител когато бъде уличен в корупция. Основно, те се определят от вероятността за разкриване и от последващите загуба на обществено положение и наказание. Вероятността за разкриване на корупцията се влияе от прозрачността на контрола върху

обществените ресурси и от нивото и качеството на институционалния надзор върху обществените служители. Когато правилата, законите изисквания и процедурите са опростени, ясни и публични, корупцията е лесна за забелязване и за доказване и вероятността от разкриване се увеличава. Тя се увеличава също и когато надзорът върху дейността на обществените служители е институционализиран и се прилага ефективно. В този смисъл, за държава като България, в която има широко разпространена и в огромната си част ненаказана корупция, ефективната борба с корупцията е немислима без поне няколко случая на обществено видимо разкриване и наказване на корупцията, защото само практиката може да промени субективната преценка на потенциалните участници в бъдещи корупционни действия за вероятността те да бъдат разкрити. Именно прозрачността и надзорът над дейността на обществените служители са областите, в които структурите на гражданското общество могат да се намесят ефективно и да помагат за разрешаването на проблема с корупцията;

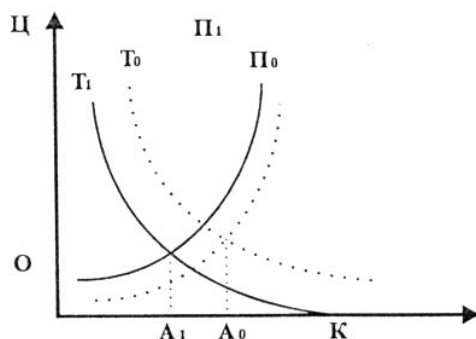
- размерът на понесените щети - обществените служители ще са по-малко склонни да произведат корупция, когато наказанието е сурово или материалните загуби свързани с промяната на общественото им положение при разкриването им са значителни. В този смисъл предлагането на корупция е обратно пропорционално на нивото на заплащане на обществените служители и на суровостта на предвидените в закона наказания;

- нематериални фактори като например моралните устои на обществените служители, качествата на самите служители и процедурите по техния подбор, назначаване и развитие. Също така, поведението на държавните служители на по-ниски нива се влияе от това на техните ръководители и на висшите политици.

1. 2. 5. Корелация на факторите в борбата с корупцията

Промените във всеки един от факторите, определящи търсенето или предлагането на корупция, води до измествания на двете криви от Фигура 1. Обикновено целта на всяка програма за борба с корупцията е намаляване на нейното количество. От Фигура 1 е очевидно, че това може да стане чрез въздействие върху различните фактори, което да доведе до изместване на кривата на търсене, на кривата на предлагане, или и на двете, наляво, т.е. към по-малко търсене и предлагане на корупция при всяка възможна цена. Тази цел е илюстрирана на Фигура 2:

Фигура 2.

Ако антикорупционната програма е успешна, то кривите на търсенето (T_0) и на предлагането (Π_0) се изместват съответно към T_1 и Π_1 , като, независимо от влиянието на това разместване върху цената на корупцията, новото равновесно количество корупция е OA_1 , значително по-малко от количеството корупция преди осъществяването на програмата OA_0 .

Скрити зад Фигура 2 са две важни наблюдения, които трябва да се имат пред вид при изготвянето на програми за борба с корупцията. Първото е, че всяка антикорупционна

програма се състои от комплекс от действия, всяко от които засяга определен фактор и осъществяването на всяко от които е скъпо. Поради това едно от необходимите условия за успеха на антикорупционната програма е комплексът от действия, които тя предвижда, да е ефикасен. Това означава програмата да е изготвена така, че приносът на всеки следващ лев, изразходван по програмата, към намаляването на корупцията да е максималният възможен. Второто наблюдение, скрито зад Фигура 2, е, че поради факта, че борбата с корупцията и нейната превенция са скъпи неща, оптималното количество корупция в едно общество не е нула. От някакво ниво надолу обществената полза от по-нататъшното намаляване на корупцията ще е по-малка от обществените разходи по постигането му. За съжаление, всички показатели сочат, че България е все още далеч от подобно “приемливо” ниво на корупция.

2. Корупцията в България: главни фронтове на действие

Изследванията на икономическите характеристики на корупцията в България не могат да се похвалят с изчерпателност или с многобройност. Като пример може да се посочи фактът, че въпреки разпалената антикорупционна риторика на няколко поредни управляващи политически елита, едва през 1998 България беше включена в индекса на Transparency International и получи първата си оценка.

Сериозната изследователска работа, която може да послужи за оптимални политически решения, тепърва започва. Стадият е толкова начален, че все още не може да се даде отговор на въпроса, дали корупцията е причина за подкопаване на основите на икономиката, или е следствие на слабостта им. Най-вероятно и двете. Причинно-следствената връзка между нивото на корупция и особеностите на българската икономическа система е двустранна, динамична и недобре проучена. Поради това анализът, който следва тук, е по-скоро умозрителен, отколкото строго теоретичен или емпиричен. Неговата цел е да проследи няколко основни направления, по които корупцията въздейства върху икономиката и обществото и чрез които влияе на развитието на България.

2. 1. Корупцията и българските макроикономически показатели

На първо място, корупцията засяга относителните цени в икономиката. Тя е разход за правенето на бизнес и за производството и по същество е кражба на обществен ресурс. Тъй като се случва извън пазара, на границата между него и държавата, тя води до изкривяване на представите за стойностите на различни стоки или услуги. Свободният пазар е най-ефикасният механизъм за определяне на оптималните относителни цени в огромната част от секторите и за огромното мнозинство от стоките и услугите, които се разменят в една икономика. В някои случаи, на теория а и на практика, държавната намеса е оправдана със съображения по-висши от икономическата ефикасност. Но всяка държавна намеса е изкривяване на пазарните цени, а корупцията умножава това изкривяване.

2. 1. 1. Неефикасно разпределение на ресурсите

Изкривяването на относителните цени е причина за неефикасно разпределение на ресурсите. От това обществото губи, защото всеки един ресурс би могъл да се използва за производството на по-голяма стойност от тази, която произвежда в момента. Необходимо е да се отбележи, че твърдението, че корупцията води до неефикасно разпределение на ресурсите на макро ниво, не е прието безрезервно в литературата. Съществуват два типа аргументи срещу него. Първият е, че дори и когато има корупция, най-ефикасният производител или доставчик, който би спечелил контрола върху ресурса и при липса на корупция, ще го спечели, защото може да си позволи най-висок подкуп. Това означава, че ресурсите ще бъдат ефикасно разпределени и ще има преразпределение на доходите от тях. Вторият тип

аргументи са, че понякога корумпираността на обществените служители води до създаване на пазар там, където преди това пазар е нямало поради държавна намеса или забрана и по този начин корупцията може да доведе дори до подобряване на разпределението на ресурсите.

Както дискусиата по-надолу ще покаже, тези два аргумента изпускат от вниманието си макро последиците от микропроцесите. Например, преразпределението на доход от частния сектор към обществените служители променя стимулите на частните производители и засяга техните бъдещи решения. Също така, увеличените приходи на обществените служители създават стимул те да вкарват все повече ресурси под свой контрол, т.е. да отнемат територии от пазара и всъщност липсата на пазар започва да се дължи на корупцията.

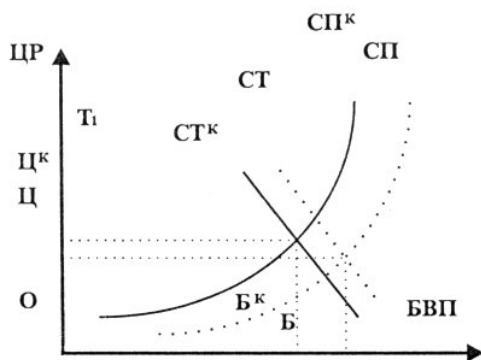
Неефикасното разпределение на ресурсите и преразпределение на доходите е причина за ниски инвестиции в частния сектор, защото очакваната печалба от всички дейности, свързани с взаимодействие с държавата, е по-ниска при наличие на корупция, отколкото при нейното отсъствие. От друга страна, наличието на корупция може да се изрази в повишени държавни инвестиции поради стремежа на корумпираните обществени служители да “разпределят” ресурси, за да получават подкупи. При доказаната неспособност на държавата да преценява точно ефикасността и рентабилността на инвестиционните проекти, съвкупният ефект от наличието на корупция върху инвестициите в икономиката е да намали общата им обществена възвръщаемост. Това спъва инвестиционния процес и насочва икономиката към по-нисък растеж от този, който тя би имала при отсъствието на корупция.

От друга страна, съчетанието между неефикасното разпределение на ресурсите и фискалния натиск на корупцията върху бюджета, за който ще стане дума по-долу, води до условия за по-висока инфлация. Същевременно, влиянието на корупцията върху инвестициите и върху (не)конкурентоспособността на българските производители, за която също ще стане дума по-долу, обуславя висока безработица. Всички тези проблеми вкупом се отразяват на общата финансова стабилност в икономиката и на цялостната ѝ способност за растеж.

2. 1. 2. Връзката между корупцията и съвкупното търсене и предлагане

За да бъдат онагледени аргументите до момента, те могат да бъдат инкорпорирани в стандартния анализ на съвкупното търсене и предлагане, илюстриран на Фигура 3.

Фигура 3.

На Фигура 3 плътните криви $СТ^K$ и $СП^K$ представят съответно съвкупното търсене и съвкупното предлагане в при наличието на корупция, докато кривите $СТ$ и $СП$ ги представят при отсъствие на корупция в икономиката.

Ефектът на корупцията върху съвкупното търсене е нееднозначен. От една страна, корупцията потиска съвкупното търсене поради по-ниските инвестиции в частния сектор и

по-ниското потребление свързано с по-ниските печалби. Освен това, както ще стане дума в следващите части, наличието на корупция влошава цялостния инвестиционен климат, което също води до по-ниски инвестиции и, съответно, до по-ниско съвкупно търсене. От друга страна, корупцията води до по-високо потребление или инвестиции от страна на корумпираните обществени служители поради получените от тях подкупи. Точна преценка за величината на двата ефекта не може да бъде направена, но изглежда реалистично да се предположи, че отрицателните последици върху съвкупното търсене от наличието на корупция са по-силни от положителните, тъй като измереният от Transparency International индекс на корупцията в България подсказва, че тя сериозно спъва инвестиционния процес. Поради тази причина на Фиг. 3 кривата на съвкупното търсене при наличието на корупция ST^K е по-наляво, макар и малко, от тази на съвкупното търсене при отсъствие на корупция (СТ).

Ефектът на корупцията върху съвкупното предлагане е недвусмислено отрицателен. Първо, корупцията увеличава разходите по производството и по сделките, което води до по-ниско производство. Второ, неефикасното разпределение на ресурсите намалява тяхната производителност. Затова и на Фиг. 3 кривата на съвкупното предлагане при отсъствието на корупция (СП) е значително по-надясно от тази на съвкупното предлагане при наличие на корупция (СП^K).

В резултат става ясно, че сериозното присъствие на корупцията в България означава, че макроикономическото равновесие се характеризира с много по-ниско равнище на БВП (ОБ^K) и с относително по-високо ценово равнище (ОЦ^K), отколкото страната би имала при отсъствие на корупция (съответно ОБ и ОЦ).

Разбира се, преките макроикономически ефекти, особено когато се разглеждат в тяхната статика, както това беше направено във Фигура 3, отразяват само част от проблемите, които корупцията създава. Корупцията засяга цялото общество, държавата и нейните органи и способност за действие, бизнеса и цялостната икономическа среда, като по този начин допълнително въздейства върху макроикономическите показатели и върху дългосрочния потенциал на икономиката за растеж.

2. 2. Корупцията и обществената среда

Корупцията, макар и в основата си да се отнася до икономически процеси и явления, засяга обществото като цяло и общото качество на живота. Само като един пример може да бъде посочен фактът, че много често корупционните действия водят до злоупотреба с околната среда, т.е. до нейното прекомерно замърсяване. Това се дължи на факта, че качеството на околната среда е обществен ресурс, който трудно се измерва и контролира, а опазването му обикновено е разход за замърсителите, която те се опитват да избегнат чрез корупция. Друг начин, по който корупцията засяга общото качество на живот, е престъпността. Самата корупция е престъпен акт, а наличието на корумпирани обществени служители отваря широко врата за престъпници да действат безнаказано и да разширяват “бизнеса” си.

Доколкото корупцията е процес на разпределение на ресурсите и на преразпределение на доходите, и доколкото основен обект на корупция са социалните дейности и програми на държавата, тя води до увеличаване на неравенството. Корупцията помага на богати да забогатяят още повече за сметка на бедните, защото отклонява обществени ресурси, насочени в помощ на най-бедните, и ги разпределя между относително по-богатите представители на частния сектор и обществени служители.

Също така, доколкото нивото на корупцията зависи и от обществената търпимост към нея и от способността на обществото да реагира срещу нея, нивото на корупция в България е много различно в различните региони на страната. Това води до нехомогенно развитие на тези региони, до различни нива на инвестиции и до различен потенциал за растеж, което създава напрежение и неравновесия в цялостната икономическа система на страната.

В резултат на тези, а и на много други, последици от корупцията, общото качество на живот в българското общество е по-ниско, отколкото би било в отсъствието на корупция. Усещането за несигурност, за несправедливост при разпределението на ресурсите и на доходите, за неравностойност в регионалното развитие, неминуемо води до висока обществена напрегнатост. Ниското качество на живота са отразява и на демографските процеси в страната, като увеличава макроикономическите проблеми особено в бъдеще, с което допълнително потиска възможностите за растеж..

2. 3. Корупцията и ролята на държавата

Корупцията, както е видно от самото ѝ определение и от икономическия анализ на явлениято, драстично намалява способността на държавата да управлява обществени ресурси ефективно. от друга страна, тя създава апетит за пренасочване на все повече ресурси под контрола на държавата, за да могат корумпирани стопански субекти и обществени служители да злоупотребяват с тях.

За държава като България, в която нивото на корупция е високо, това означава, че оптималното количество ресурси, които трябва да бъдат под държавен контрол, е по-ниско, отколкото би било при отсъствие на корупция. Тази закономерност влиза в сериозен конфликт с наследената от комунизма структура на държавата, който се основаваше на целта всички ресурси в икономиката да се контролират от нея. Поради това наследство, българската държава все още се намесва в контрола на значителни ресурси, с аргумента, че нейното оттегляне ще остави вакуум, в който ще избуят значителни социални кризи. Противоречието между необходимостта да се намали държавното участие в икономиката поради високата корупция и наследената необходимост държавата да контролира значителни ресурси е един от най-трудните за разрешаване проблеми при изготвянето на програма за борба с корупцията в България. Това е фундаментален въпрос за ролята на държавата в България, който тепърва предстои да бъде решаван.

Корупцията засяга способността на българската държава да действа и по много косвени начини, а именно:

- корупцията води до намаляване на бюджетните приходи и до увеличаване на бюджетните разходи, защото и събирането, и изразходването на ресурси от държавата са дейности, предоставящи благоприятна почва за източване на ресурси. Дефицитът на държавата расте, поради простата причина, че нейните ресурси се похабяват или присвояват. Повишеният бюджетен дефицит означава, че държавата или трябва да ограничи своята дейност, или да увеличи приходите си, или и двете. При всички случаи, обаче, става въпрос за неефективна употреба на ресурси. Освен това, добре е известно, че бюджетния дефицит се отразява неблагоприятно на стабилността на финансовата система и на инфлацията, а това още повече намалява дееспособността на държавния апарат;

- проблемът с бюджетния дефицит се решава чрез увеличаване на данъчното бреме, което затруднява частния сектор, намалява инвестициите и потреблението в него, но и увеличава стимула за избягване на данъци чрез корупция. Така се влиза в порочен кръг, който е добре познат в България и излизането от който е друг сериозен проблем, който една антикорупционна програма трябва да реши.

- корупцията се отразява отрицателно и на опитите за провеждане на икономически реформи насочени към утвърждаване на пазарните отношения и към установяване на съвременни пазарни институции и механизми. Там, където има пазар, възможностите за подкуп са малки. Широкото разпространение на корупцията по всички нива на държавния апарат означава, че пазарните реформи имат много и влиятелни врагове на всички тези нива. Има много субекти и в държавния апарат, и в частния сектор, които печелят от това, че държавата е изместила пазара в една или друга ниша. Всички те яростно се съпротивляват на нейното оттегляне, а значителният и концентриран интерес, който ги свързва, прави съпротивата им добре организирана и обществено ефективна. В България това явление намира израз при всяка приватизационна сделка, при дерегулирането на определени пазари, при установяването на контрол върху доскоро неконтролираните монополните структури, при опитите за въвеждане на прозрачни процедури и ясни правила и отговорности.

- корупцията затруднява административната и икономическата интеграция на България към европейските структури, за които отсъствието на корупция е важен критерий. По този начин корупцията стои на пътя на постигането на една от малкото цели на българската държава, по която съществува пълен обществен консенсус.

2. 4. Корупцията и правенето на бизнес в България

Корупцията увеличава разходите. Тя увеличава разходите по физическото производство на стоки и услуги, поради необходимостта да се дават подкупи, но и по сключването на сделки, и то не само между държавата и частни стопански субекти. Това се дължи цялостната несигурност на средата поради увеличената крехкост на финансовата система, поради проинфлационната обстановка, поради стесняването на пазарите за сметка на държавния контрол – все последици от корупцията, които вече бяха анализирани. Увеличението на сделковите разходи води след себе си по-нататъшно стесняване на пазарите, намаляване на специализацията и по-ниска производителност.

Корупцията дава възможност на неефикасни, но корумпирани производители да се състезават ефективно с ефикасните и честните, да ги изместват от пазара и да намаляват степента на конкурентност в икономиката. При корупция не само пазарната конкуренция подбира победителите – това правят и корумпирани обществени служители. В България това се съчетава с наследената монополна структура на икономиката, като общият ефект върху икономиката е критично намаляване на вътрешната конкуренция. То се отразява както върху инфлацията и заетостта, така и върху външната конкурентоспособност на българското производство и запушва един от възможните канали за постигане на стабилен растеж, а именно използването на външното търсене за увеличаване на българския износ, който е част от brutния вътрешен продукт.

Всъщност, една от най-значимите последици на наличието на корупция в България е, че то стимулира и преутвърждава съществуващия в България превес на непроизводителното над производителното предприемачество. Доколкото при непроизводителното предприемачество няма създаване на нова стойност, очевидно е, че с оглед на икономическия растеж този вид предприемачество е определено нежелателен, докато другият вид е просто същностно необходим. Корупцията, която по същността си е присвояване на ресурс, е рай за непроизводителното предприемачество. Тя създава стимул сили, умения, и всякакви други средства да се изразходват само за преразпределяне на вече създаденото, а не за производство. Всъщност, това е едно от проявленията на връзката между корупцията и неефикасното разпределение на ресурсите.

Всичко това влошава условията за правене на бизнес в България, но се отразява особено силно на малкия и средния бизнес. Като правило, високите сделкови разходи и ниската степен на конкуренция удрят първо малките и средните предприятия и ги лишават от най-ценните им качества, а именно гъвкавостта, адаптивността, способността им да създават работни места и да напипват постоянно откриващите се нови ниши за производство. Този удар върху малките и средните предприятия е по същество удар по обществената подкрепа за стопанските реформи, защото именно тези предприятия са най-силно заинтересованата от дълбочината и успеха на реформите част от обществото.

2. 5. Корупцията и качеството на икономическата среда

Всички изброени по-горе ефекти на корупцията върху икономиката се отразяват на качеството на икономическата среда и на способността на обществото да го подобрява.

На първо място, корупцията изменя имуществените права, като създава възможност за присвояване на обществени ресурси, и влошава характеристиките на тяхното прилагане. Основна причина за това е корупцията в законодателната власт, която определя правилата, и в съдебната, която ги прилага. Това затруднява всяка съзидателна стопанска дейност.

Но ефектът на корупцията не спира дотук. Нейното присъствие оформя взаимоотношенията между стопанските субекти, засяга неформалните правила на поведение, към които те се придържат. Така тя изкривява цялостната институционална рамка на икономиката, която се състои от формалните и неформалните ограничения върху човешкото поведение и от характеристиките на тяхното прилагане. Едно от проявленията на този ефект е ниското ниво на доверие, което съществува в България. Става въпрос за доверие на всички нива – доверие към съконтрагентите, към държавната администрация, към магистратурата, към способността на икономическата система изобщо да създаде приемливи условия за работа. По този начин корупцията спомага за утвърждаването и за потвърждаването на умствени модели за действителността в България, според които “всички са маскири”, установяването на дългосрочни стопански връзки основани на доверие е нерентабилно и безсмислено и единственият път към успеха е еднократният “удар”.

По този начин корупцията е един от основните фактори, които правят сътрудничеството и доверието губеща стратегия в България. Липсата на сътрудничество и доверие спъва огромен брой сделки и напълно спира немалко от тях, по този начин стеснява обсега на пазарите и мащаба на специализацията. Нещо повече, води до превес на стопанска култура, основана на недоверие, подозрителност, готовност да се нарушават формалните норми и убеденост в рентабилността на присвояването. При такава стопанска култура растеж е невъзможен.

2. 6. Изводи

Направеният анализ дава основание за следните два максимално обобщени извода:

- В крайна сметка отговорът на въпроса, дали корупцията е причина за подкопаване на основите на икономиката или е следствие на слабостта, а най-вероятно - и двете. От една страна, липсата на здрава основа или на обществен капитал за икономически растеж и за пазарно поведение дава възможност на корупцията да впие своите корени дълбоко в тъканта на обществения и икономически живот на България и да подкопае допълнително и вече съществуващото.

- Очевидно е, че в тези условия е много трудно да се прогнозира, че българската

икономика има сериозен потенциал за растеж. И колкото по-дълго “раковото заболяване” наречено корупция остава неатакувано и нелекувано, толкова по-силно неговите метастази ще разяждат възможността на българската икономика да стъпи на пътеката на растежа. В този смисъл, изработването и осъществяването на антикорупционна програма, която да е и ефикасна и ефективна, е задължително условие, без което дългосрочен растеж няма да бъде постигнат от никоя правителствена програма.